

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ของไทย อันได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส มีความเป็นมาอันยาวนานและทวีความรุนแรงมากขึ้นในปัจจุบัน เหตุการณ์ความไม่สงบต่างๆ อาทิ การเผาโรงเรียนของรัฐ การปล้นปืนในฐานะปฏิบัติการ ทักษิณพัฒนาที่ 34 กองพันทหารพัฒนาที่ 4 เมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2547 การโจมตีและลอบวางระเบิดสถานีตำรวจ การทำร้ายและฆ่าเจ้าหน้าที่ทหารและตำรวจ การข่มขู่และทำร้ายครูและนักเรียน การวางระเบิดร้านค้าและภาคธุรกิจ การสังหารพระภิกษุและเจ้าหน้าที่ของรัฐ การก่อเหตุความวุ่นวายในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ตลอดจนเหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นกับผู้นำและชาวบ้านในพื้นที่ในหลายๆ กรณี รวมถึงกรณี "กรือเซะ" เมื่อวันที่ 28 เมษายน พ.ศ. 2547 กรณี "ตากใบ" เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2547 เป็นต้น เห็นได้ว่าความรุนแรงต่างๆ ที่เกิดขึ้นมิได้จำกัดแต่เฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐเท่านั้น แต่เกิดขึ้นกับพระภิกษุสงฆ์ ข้าราชการครู นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะคนไทยพุทธ อันนำไปสู่การอพยพย้ายที่อยู่อาศัยของคนไทยพุทธบางกลุ่ม และการรวมตัวกันของสหพันธ์ครู 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อกำหนดท่าทีต่อเหตุการณ์ดังกล่าว อาทิการหยุดการเรียนการสอนชั่วคราวอย่างไม่มีกำหนด เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549^๑ แม้ต่อมาจะได้ให้อยู่ในดุลยพินิจตามแต่สถานการณ์ในแต่ละพื้นที่ แต่ทั้งสถานศึกษาและบุคลากรทางการศึกษาล้วนตกเป็นเป้าหมายของเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่อยู่เสมอ

ต่อสภาพการณ์ดังกล่าว ภาครัฐมีความพยายามในการแก้ไขปัญหาในหลายๆ มิติ จากนโยบายการแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เรื่อยมาจนถึงรัฐบาล พล.อ.สุรยุทธ์ จุลานนท์^๒ โดยเฉพาะการแก้ไข ปัญหาความไม่สงบด้วยสันติวิธี การพยายามฟื้นฟูและแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจ และความพยายามในการพัฒนาการศึกษา เป็นต้น

^๑ ธาตรี ก้าวกิตติวิรัช วิทยาสถสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่สามจังหวัดภาคใต้ในบทความ เรื่อง คิดใหม่ทำใหม่กับไฟใต้ โดยลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เหตุการณ์ปล้นปืนที่ค่ายทหารตั้งแต่เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2547 เป็นต้นมา

^๒ หนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2549 ปีที่ 16 ฉบับที่ 5844 รายงานว่า จากเดือนมกราคม 2547 ถึงพฤศจิกายน 2549 มีครูพลีชีพไปแล้ว 59 คน มีโรงเรียนไม่ต่ำกว่า 100 โรงเรียนเสียหายให้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

^๓ เป็นรัฐบาลภายหลังจากการที่คณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) ได้ปฏิรูปการปกครองโดยยึดอำนาจจากรัฐบาล พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549

พื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นพื้นที่พิเศษตามประกาศของรัฐบาล คือ เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะพิเศษบนความหลากหลายในการดำรงชีวิตของประชาชน ทั้งด้านเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี สังคมและวัฒนธรรม อาทิ ด้านเชื้อชาติ : ปัจจุบัน ประชาชนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้จะเป็นคนเชื้อชาติไทย และสัญชาติไทยก็ตาม แต่ ความรู้สึกเล็กๆ ความเป็นชาติภูมิในอดีตยังไม่ลบหาย ผู้คนในประเทศเพื่อนบ้านที่เป็นญาติมิตร ยังเป็นสิ่งตอกย้ำอยู่ตลอดเวลา และด้านศาสนา : ประมาณร้อยละ 85.16 ของประชาชนสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ นับถือศาสนาอิสลาม^๓ และกลายเป็นชนกลุ่มใหญ่ในพื้นที่ เป็นสังคม มุสลิม มีวัฒนธรรมอิสลามเป็นวิถีชีวิต ซึ่งแตกต่างจากศาสนิกชนอื่นในเรื่องการผูกติดกับหลัก ศาสนาในทุกเรื่องและทุกเวลา สำหรับคนไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้แล้ว ในเรื่อง เศรษฐกิจและอาชีพต้องตั้งอยู่บนหลักอิสลาม อาหารการกิน เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและ ปัจจัยในการบริโภค ก็ต้องตั้งอยู่บนหลักอิสลาม แม้แต่การเมือง การปกครองก็ต้องใช้หลัก อิสลาม เป็นต้น

หลักอิสลามดังกล่าว รวมความถึงการศึกษามีมานานตั้งแต่อดีต ที่เรียกกันว่า “ปอเนาะ” หรือสถาบันสอนศาสนา หรือสถานศึกษา อันเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมอิสลามด้วย ในระยะเริ่มต้นของเหตุการณ์ความไม่สงบ ปอเนาะเป็นชื่อหนึ่งที่ได้รับการกล่าวถึง ในลักษณะที่เป็น ส่วนหนึ่งของสาเหตุความไม่สงบที่เกิดขึ้นตลอดมาตามลำดับ เหตุที่ทำให้คนไทยทั่วไปไม่อาจ เข้าใจการศึกษาระบบปอเนาะ หรือพยายามอธิบายระบบการศึกษาในลักษณะนี้อย่างผิดฝาผิดตัว ด้วยการถือการศึกษาระบบโรงเรียนเป็นเกณฑ์สำหรับเทียบเคียง เช่น เมื่อจะเทียบเคียงการศึกษา ในปอเนาะเท่ากับมาตรฐานในระบบโรงเรียนก็มักจะเทียบเคียงกับการศึกษาในระดับประถมศึกษา หรือระดับมัธยมต้น แต่ในความเป็นจริงแล้วโต๊ะปาเก (ผู้เรียนในปอเนาะ) ล้วนจบชั้นประถมศึกษา

รายงานผลการประชุมคณะรัฐมนตรีนัดพิเศษ วันที่ 23 พฤศจิกายน พ.ศ. 2549 เพื่อจัดระบบการปฏิบัติงาน ในพื้นที่พัฒนาพิเศษ 5 จังหวัดภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดสงขลา สตูล ยะลา ปัตตานี และนราธิวาส โดยนายวิจิตร ศรีสุขันธ์ รัฐมนตรีว่าการ กระทรวงศึกษาธิการเปิดเผยว่า เมื่อจัดให้มี ค.บ.ต. แล้ว กระทรวง ทบวง กรม ต่างๆ ซึ่งมีหน่วยปฏิบัติในพื้นที่จะมีการประสานการทำงาน ร่วมกัน จึงกำหนดให้เป็นพื้นที่พัฒนาพิเศษ เพื่อเปิดทางให้มีการจัดระบบ วางระเบียบปฏิบัติงานต่างๆ ให้คล่องตัว สามารถดำเนินการได้ ทันที และเหมาะสมกับสถานการณ์ เช่น ในด้านงบประมาณ การบริหารงานบุคคล ฯลฯ โดยทุกฝ่ายจะใช้ ค.บ.ต. เป็นจุดประสาน เชื่อมโยง ในส่วนการศึกษา หน่วยงานด้านการศึกษาภาคใต้ มีหลายสังกัด เช่น สพฐ. สป. สกอ. และ สอศ. จึงได้จัดระบบขึ้นรองรับ ให้ สถานศึกษาในพื้นที่เหล่านี้ทำงานประสานสัมพันธ์กันภายใต้นโยบายเดียวกันอย่างมีเอกภาพ โดยได้จัดตั้งศูนย์ประสานการบริหารจัดการงาน การศึกษาในภาคใต้ ซึ่งมีผู้ตรวจราชการกระทรวงศึกษาธิการ (นายประเสริฐ แก้วเพ็ชร) ทำหน้าที่ประสานในพื้นที่ และเมื่อมี ค.บ.ต.ก็ทำ หน้าที่เป็นรอง ผอ.ค.บ.ต.ด้านการศึกษาด้วย เพื่อประสานเรื่องแผนปฏิบัติการกับ ค.บ.ต. อย่างใกล้ชิด สำหรับกระทรวงอื่นๆ ที่มีงานในพื้นที่ ก็จัดระบบงานเช่นเดียวกัน เพื่อให้เกิดเอกภาพ ให้สามารถนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ ให้เกิดความคล่องตัว และสามารถแก้ปัญหาใน พื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว.

^๓ สรุปผลการประชุมคณะรัฐมนตรี ณ ศูนย์แถลงข่าวรัฐบาล ตึกนารีสโมสร เรื่อง จังหวัดชายแดนภาคใต้ เมื่อ วันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2547.

มาแล้ว บางรายอาจจบปริญญาตรีแล้วด้วยซ้ำ เพราะปอเนาะเป็นสถาบันสอนศาสนาจากความรู้
ขั้นพื้นฐานไปจนระดับสูง ชนิดที่ผู้จบการศึกษาแล้วอาจกลายเป็นอุลามะ (ผู้รู้ทางศาสนา) ได้เลย
ขึ้นอยู่กับว่าโต๊ะบาบอ (โต๊ะครูผู้ดำเนินกิจการปอเนาะ) จะมีความรู้สูงมากเท่าไร¹

อัสหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง² ได้ให้ความหมายของการจัดการศึกษาในลักษณะนี้
ว่า การเรียนการสอนดั้งเดิมหรือปอเนาะ เป็นการสอนอ่านคัมภีร์อัล-กุรอาน การอธิบายตำรา
ศาสนาตามสุเหร่า ตามบ้านพักผู้นำศาสนา เพื่อเสริมสร้างและพัฒนาศรัทธาของตนเองให้มากขึ้น
โดยมีผู้รู้เป็นผู้สอน ครูสอนหลายคนมีคุณวุฒิและวัยวุฒิมากมาย ประชาชนจะเรียกว่าโต๊ะครู
พลวัตการถ่ายทอดความรู้ได้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ทำให้มุสลิมในภาคใต้เป็นสังคมที่เข้มแข็ง
สามารถรักษาความเป็นชุมชนดั้งเดิมมากที่สุดสังคมหนึ่งของประเทศ สถาบันเหล่านี้เป็นหลักที่มี
ค่าเป็นอย่างยิ่ง

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้จึงเป็น
กลไกและเครื่องมือที่มีบทบาทสำคัญในกระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) โดยการ
ถ่ายทอดความรู้ ทักษะการดำรงชีวิต ความเจริญก้าวหน้า และวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเป็นหนึ่ง
เดียวกันของสังคม (Solidarity) รวมถึงเป็นกระบวนการที่ช่วยพัฒนาบุคคลให้เป็นที่พึงปรารถนา
ของสังคม ทำให้สังคมเป็นระเบียบเรียบร้อย และเป็นส่วนสำคัญในการควบคุมทางสังคม (Social
Sanction) ให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ในมิติต่าง ๆ

การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในลักษณะของ
ปอเนาะมีมาแล้วกว่า 200 ปี³ เป็นการศึกษาที่มีลักษณะเฉพาะของสังคม โดยมีความสัมพันธ์กับ
ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีการดำเนินชีวิต นอกจากการศึกษาในลักษณะดังกล่าวแล้ว ชาวไทย
มุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีการศึกษาสำหรับเด็กเล็กในมัสยิด และโรงเรียนสอน
ศาสนาของมัสยิด ที่เรียกกันว่า "ตาดีกา" ด้วย

¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, "ปอเนาะ," มติชนรายวัน (21 พฤษภาคม 2547): 39.

² อัสหมัด สมบูรณ์ บัวหลวง นักวิชาการจากสำนักส่งเสริมการศึกษาต่อเนื่อง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยา
เขตปัตตานี ได้พิจารณาปัญหาไฟใต้ในมิติประวัติศาสตร์ โดยกล่าวถึงมุสลิมไทยที่อาศัยอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตั้งแต่เมื่อครั้ง
เป็นรัฐอิสลามปาตานีคารุซซาลาม ที่มีศาสนาเป็นวิถีการดำเนินชีวิต และการศึกษาหาความรู้ทางโลกเป็นการใช้เพื่อการประกอบอาชีพ
การดำรงอยู่อย่างพอเพียงแก่ตนเองและครอบครัว เพื่อให้สามารถปฏิบัติศาสนกิจได้อย่างสมบูรณ์ตามอรรถภาพ และการเรียนการสอน
ศาสนาแบบดั้งเดิมหรือที่เรียกว่าปอเนาะนั่นเอง.

³ บัณฑิตย ะมะฮุน กล่าวถึงความหมายของโรงเรียนปอเนาะและปัญหาที่ยังคงอยู่ในบทความเรื่อง ความ
ขัดแย้งชายแดนภาคใต้ของไทยโดยกล่าวว่า ปอเนาะถือเป็นการศึกษาเพื่อชุมชนแบบพึ่งตนเอง เกิดที่ปัตตานีเมื่อ 200 ปีมาแล้วโดย
ปอเนาะแรก คือ ปัดนังดาบอ โกลัฎ ตำบลสะนอ อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี และปอเนาะซีเดะ ตั้งอยู่ที่บ้านซีเดะ ตำบลกรือเซะ อำเภอ
เมือง จังหวัดปัตตานี.

ดังนั้นเมื่อแนวคิดทางการศึกษาของไทยในระดับประเทศ เริ่มก่อรูปร่างขึ้นใน พ.ศ. 2441¹ จึงเกิดการเทียบเคียง ก่อให้เกิดความแตกต่างและความขัดแย้งเรื่อยมา กล่าวได้ว่าการปฏิรูปการศึกษาของไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ยังคงเป็นปัญหาด้วยความแตกต่างทางด้านวัฒนธรรมและวิถีการดำเนินชีวิตเป็นสำคัญ

นอกจากนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น การศึกษามักถูกกล่าวถึงทั้งทางตรงและทางอ้อม ว่าเป็นสาเหตุส่วนหนึ่งของความไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้อยู่เสมอ อาทิ ผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนอยู่ในระดับต่ำ คนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่ให้ความสำคัญกับการศึกษาภาคบังคับของรัฐ คนในพื้นที่ส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้ภาษาไทยในการสื่อสารได้ ผู้สำเร็จการศึกษามีความรู้ความสามารถไม่เพียงพอในการประกอบอาชีพการงานได้ เป็นต้น หรือบางครั้งก็ตกเป็นเป้าหมายของความรุนแรงในพื้นที่ สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อาทิ การเผาโรงเรียน การลอบฆ่าผู้อำนวยการและครู การลอบทำร้ายชุดเจ้าหน้าที่ที่คุ้มครองครูและนักเรียน เป็นต้น

นับแต่เริ่มมีการจัดการศึกษาในระดับชาติ แนวคิดทางการศึกษามีพัฒนาการ ความเปลี่ยนแปลงและผสมผสานกับปัจจัยต่างๆ ตามกระแสการพัฒนาของโลกอยู่ตลอดเวลา อาทิ กระแสการล่าอาณานิคม ปัจจัยทางการเมืองระหว่างประเทศในช่วงระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 ลัทธิชาตินิยม กระแสการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และการปฏิรูปการจัดการศึกษาของชาติ เป็นต้น กระทั่งปัจจุบัน แม้ว่าภาครัฐจะให้ความสำคัญกับการพัฒนาการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ผู้วิจัยพบว่า ยังคงขาดแคลนครูและคุณภาพทางการศึกษายังอยู่ในระดับต่ำ การศึกษาไม่สามารถสร้างสันติภาพและยกระดับคุณภาพของประชากรได้ ทั้งๆ ที่การศึกษาเป็นประเด็นหนึ่งที่ถูกเรียกร้องให้มีการพัฒนา มาตั้งแต่ต้นก็ตาม²

กว่าศตวรรษที่ผ่านมา รัฐได้พยายามดำเนินนโยบายที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มาโดยตลอด อาทิ การแปรสภาพ

¹ วุฒิชัย มุลศิลป์ ได้ใช้ระยะเวลาดังกล่าวเป็นจุดเริ่มต้นของแนวความคิดการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่เป็นระบบ อันแตกต่างจากการศึกษาตามแบบแผนประเพณีของไทยแต่เดิมมา

² เดช บุนนาค กล่าวถึงเหตุการณ์ใน พ.ศ. 2445 ไว้ว่า ความขัดแย้งระหว่างพระยาสุรกับตนกูอัปดุลกอเดร์ (พระยาริษดิภักดี) นั้น ทางชาวไทยพยายามทำลายเอกลักษณ์ทางประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ภาษา เชื้อชาติชาวมลายูที่นับถือศาสนาอิสลามผ่านการบังคับใช้กฎหมาย.. บังคับนักเรียนมุสลิมในพื้นที่มณฑลปัตตานีเรียนศาสนาพุทธในวิชาศีลธรรม ซึ่งปรากฏในหลักสูตรระดับประถมศึกษาในอดีต.

² สัมภาษณ์ มหามะรอลี อาบูบกา, ผู้รับใบอนุญาต - ผู้จัดการ โรงเรียนสมบูรณศาสน์ จังหวัดยะลา (โรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม) จังหวัดยะลา, 18 มกราคม 2548.

ปอเนาะเป็นโรงเรียนราษฎร์ เพื่อให้มีสถานภาพเป็นสถานศึกษา อยู่ภายใต้การควบคุมของ พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ปรับปรุงปอเนาะให้เป็นสถานศึกษาศาสนาที่ดั่งงามเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง โดยมีเป้าหมายที่จะให้ปอเนาะมาอยู่ในความควบคุมดูแลของทาง ราชการอย่างใกล้ชิดและรัดกุม³ มากกว่าที่จะเน้นการสร้างความสำเร็จในวัฒนธรรมและให้ การศึกษามีการพัฒนาตามความเหมาะสมกับสภาพชุมชน เป็นต้น

จากภาพปรากฏทางด้านประวัติศาสตร์ การถ่ายทอดเอกลักษณ์ทางสังคมและ วัฒนธรรมจากชนรุ่นหนึ่งสู่ชนอีกรุ่นหนึ่ง มีหลายเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงสัมพันธ์ มีการเปลี่ยนรูป หรือ เริ่มใหม่ของความเป็นเหตุเป็นผลในมิติของเวลา มีหลายปัจจัยที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสูญสลายไป การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ก็เช่นกัน ทั้งในสถานะที่สืบเนื่องจาก อดีตจนถึงปัจจุบันและในสถานะที่เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดและขัดเกลาพฤติกรรมทางสังคม

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้ พบว่า งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หรือบทความต่างๆ มุ่งศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ และนโยบายการปกครองของรัฐไทยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้⁴ เพื่อที่จะทราบถึงสภาพ ปัญหา ความแตกต่าง และลักษณะเฉพาะของคนไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน ลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ และชนกลุ่มน้อยกับนโยบายผสมผสานกลมกลืนของภาครัฐ และ มุ่งเน้นไปที่มรดกแห่งวัฒนธรรม สถาบันการศึกษากับบูรณาการของศาสนาและสังคมของชาว มาเลย์มุสลิมในจังหวัดภาคใต้ของประเทศไทย เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ยังไม่สามารถสร้างความเข้าใจ ต่อสภาพปัญหาความรุนแรง และความเป็นเหตุเป็นผลแห่งพัฒนาการ และการถ่ายทอด เอกลักษณ์ที่มีทั้งความเหมือนและความแตกต่างระหว่างกลุ่มสังคมและกลุ่มชาติพันธุ์ให้แก่นัก และกันได้

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ระหว่าง พ.ศ.2441 ถึง พ.ศ. 2549 โดยอาศัยวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Approach) รวบรวมข้อมูลเชิงลึก และ ทำความเข้าใจเพื่อแสวงหาความรู้แบบอัตนัย (Subjective) คือ ข้อมูลที่บุคคลในท้องถิ่น รับรู้ ตีความ และให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในกระแสการเปลี่ยนแปลงที่ ต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และส่งผลต่อชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อ

³ ปิยนาด บุนนาค, นโยบายการปกครองของรัฐบาลต่อชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (พ.ศ.2475- 2516), พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547), หน้า 231 - 236.

⁴ พิเศษ ปรางทอง, "ประวัติศาสตร์และนโยบายการปกครองของรัฐบาลไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้," การ ค้นคว้าอิสระในการสอนสังคมศึกษา สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2548, หน้า 16 - 17.

แสวงหาคคุณค่าและความหมายที่ชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนรุ่นต่อๆ มา ผ่านทางการศึกษา ในฐานะที่เป็นกิจกรรมหนึ่งของมนุษย์ เป็นวัฒนธรรมอันมีลักษณะเฉพาะของสังคม เพื่อแสดงความเป็นเหตุเป็นผลแห่งพัฒนาการ ว่านับตั้งแต่มีประกาศจัดการเล่าเรียนใน หัวเมือง ร.ศ.117⁵ (พ.ศ.2441) อันเป็นจุดเริ่มต้นแนวความคิดการจัดการศึกษาไทยอย่างเป็นทางการ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีพัฒนาการการศึกษาในช่วงระยะเวลาต่างๆ เป็นเช่นใด และเมื่อเผชิญกับสภาพการเปลี่ยนแปลงในบริบทต่างๆ ทั้งจากภายในและภายนอกประเทศ ปัจจัยต่างๆ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะใด โดยสภาพดังกล่าวมีความสอดคล้องหรือขัดแย้งกับวัฒนธรรมอิสลามอย่างไร เพื่อวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงในกระแสการพัฒนาในแต่ละช่วงเวลา พร้อมกับการจัดการศึกษาของรัฐและการศึกษาตามวัฒนธรรมอิสลามของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยทำความเข้าใจตามศาสตร์พัฒนศึกษาถึงจุดเปลี่ยนที่ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ตามแนวคิดทางการศึกษาไทยในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 อันมีระยะเวลากว่า 100 ปี ทั้งสิ่งที่เป็นแก่นสาระ (Essence) ที่หยั่งรากลึก และสิ่งที่เป็นอยู่ (Existence) อันปรับเปลี่ยนไป

การศึกษานี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นการทำความเข้าใจพัฒนาการทางการศึกษาอันมีเอกลักษณ์ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แสวงหาจุดร่วมและสงวนจุดต่างในบริบทการจัดการศึกษาไทย เพื่อนำเสนอข้อมูลพื้นฐานและข้อมูลเปรียบเทียบการจัดการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาให้เกิดสันติภาพในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษา ประวัติศาสตร์การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในรอบศตวรรษ
2. เพื่อวิเคราะห์ การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ตามวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา

⁵ คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเฉลิมฉลองรัชสมบัติ ครบ 100 ปี ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. การจัดการศึกษาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 1 ตุลาคม 2511. (เอกสารไม่ตีพิมพ์เผยแพร่).

บริบททางการศึกษาไทย ผู้วิจัยได้อาศัยข้อมูลที่ศาสตราจารย์ ดร.ก้อง สวัสดิทพณิชย์ ได้นำเสนอไว้ในเอกสารการสอนชุดวิชาไทยศึกษา (Thai Studies) หน่วยที่ 14 การศึกษาไทย มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช โดยลำดับการศึกษาไทยตั้งแต่การศึกษาที่ไม่ได้จัดเป็นระบบในสมัยสุโขทัย จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น การสร้างและการขยายระบบการศึกษาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 และพัฒนาการทางการศึกษาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 จนถึงสมัยปัจจุบัน.

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษาของชาวไทยมุสลิม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอในจังหวัด สงขลา ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 โดยการศึกษาจากเอกสารและเก็บรวบรวมข้อมูลจาก บุคคลที่เกี่ยวข้องในปัจจุบัน อาศัยวิธีการปรากฏการณ์วิทยา ศึกษาการรับรู้ ทัศนคติ และทำให้ ความหมายของบุคคลต่อปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ที่ส่งผลและสัมพันธ์กับพัฒนาการทาง การศึกษาของคนไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ขอบเขตของการวิจัยประกอบด้วย

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิม ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งการจัดการศึกษาของรัฐและการจัดการศึกษาที่เป็นพลวัตทาง วัฒนธรรมของผู้มีสัญชาติไทยในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แม้ว่าเขาเหล่านั้นจะเรียกตนเองว่า มลายู หรือมาเลย์ก็ตาม ดังนั้น ขอบเขตด้านเนื้อหาจึงประกอบด้วย

1.1 การจัดการศึกษาของรัฐในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการจัดการ การศึกษาภาคบังคับ และการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน

1.2 การจัดการศึกษาตามวัฒนธรรมของชาวไทยมุสลิม ในสามจังหวัด ชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะการจัดการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม

2. ขอบเขตด้านระยะเวลา

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสาม จังหวัดชายแดนภาคใต้ อาศัยช่วงระยะเวลาการจัดการศึกษาของชาติ โดยเริ่มศึกษาตั้งแต่การจัด การศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตามประกาศจัดการเล่าเรียนในหัว เมือง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549

3. ขอบเขตด้านพื้นที่

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษา ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม เป็น พื้นที่ที่มีการจัดการศึกษาตามหลักอิสลาม และเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอสะบ้าย้อย

ข้อจำกัดของการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยฉบับนี้เป็นการวิจัยในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อันเป็นพื้นที่ที่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จึงมีข้อจำกัดดังนี้

1. ข้อจำกัดอันเนื่องมาจากการขาดแคลนข้อมูลและการตีความหมายเชิงวัตถุวิสัย (Objective) ที่ต้องอาศัยการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิ หรือการตีความที่มีวิจาร์ณญาณที่เที่ยงตรง แต่ผู้วิจัยไม่สามารถจะควบคุมเหตุการณ์ความรุนแรง หรือการเข้าถึงข้อมูลได้อย่างครบถ้วน เนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในพื้นที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนถึงในช่วงที่ผู้วิจัยดำเนินการศึกษา ซึ่งอาจทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตของผู้วิจัยได้
2. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) เป็นสิ่งที่หาได้ยาก โดยเฉพาะข้อมูลที่มีการบันทึกจากบุคคลในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ อีกทั้งภาษาที่ใช้ในการบันทึกก็ยากต่อการตีความ ดังนั้นผู้วิจัยจึงใช้ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ที่หาได้เป็นสำคัญ
3. เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยอาศัยวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยาในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้บุคคลในสถาบันต่างๆ เป็นตัวแทนในการให้ข้อมูล อาทิ โต๊ะครูที่จัดการศึกษาปอเนาะ และข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น เพื่อให้ข้อมูลต่างๆ มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น
4. กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องกำหนดคุณสมบัติบางประการ เนื่องจากการเข้าถึงกลุ่มบุคคลต่างๆ ผู้วิจัยไม่สามารถเข้าถึงได้โดยตรง จึงใช้เทคนิคการบอกต่อ (Snow ball Technique) ในการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบข้อมูลและดำเนินการโดยพิจารณาจากความปลอดภัยเป็นสำคัญ

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา เป็นวิธีการที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาวิจัย เป็นความพยายามในการค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ที่เป็นประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล โดยการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิควิธีการสังเกต (Observation) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อทำการรวบรวมข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์สะท้อนคิดคำหลักสำคัญ เขียนบรรยาย และอภิปรายผลตามประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล อันนำไปสู่การสรุปสาระสำคัญ และนำเสนอข้อค้นพบอันเป็นประโยชน์สำหรับการจัดการศึกษาที่เหมาะสม สำหรับคนไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

ชาวไทยมุสลิม ในที่นี้หมายถึง ผู้มีสัญชาติไทยเชื้อสายมลายูหรือมาเลย์ ผู้นับถือศาสนาอิสลาม ผู้อาศัยอยู่ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้แก่ จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอสะบ้าย้อย ผู้วิจัยรวมความถึงคำต่างๆ ที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์มุสลิมเชื้อสายมลายู ที่อ้างถึงในเอกสาร และงานวิจัยต่างๆ ด้วย อาทิ มลายูมุสลิม ไทยมุสลิม และมาเลย์มุสลิม เป็นต้น

การศึกษาของชาวไทยมุสลิม หมายถึง การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งการศึกษาของชาติ การศึกษาภาคบังคับและการศึกษาขั้นพื้นฐาน และการศึกษาตามหลักศาสนาอิสลาม การศึกษาในสถาบันศาสนาและสถาบันการศึกษา^๖

สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในการวิจัยครั้งนี้นิยามตามมติของคณะรัฐมนตรีคณะที่ 54 หมายถึง อาณาเขตของประเทศไทยในภาคใต้ตอนล่าง คือ จังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม มี 33 อำเภอ มีประชากรทั้งสิ้น จำนวน 1,424,728 คน คิดเป็น 329,255 ครัวเรือน โดยจังหวัดปัตตานี มีประชากร 529,726 คน จังหวัดนราธิวาส มีประชากร 478,374 คน และจังหวัดยะลา มีประชากร 416,628 คน ทั้งสามจังหวัดมีผู้นับถือศาสนาอิสลามมากที่สุด จำนวน 1,213,387 คน คิดเป็นร้อยละ 85.16 และเป็นผู้นับถือศาสนาพุทธ จำนวน 207,033 คน คิดเป็นร้อยละ 14.53^๗ และบางอำเภอในจังหวัดสงขลา ได้แก่ อำเภอจะนะ อำเภอเทพา อำเภอนาทวี และอำเภอสะบ้าย้อย

ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 ในที่นี้หมายถึง ช่วงเวลาที่ผู้วิจัยใช้เป็นการรอบในการศึกษา โดยเริ่มต้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ (ม.ร.ว.เปีย มาลากุล ภายหลังคือ เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี) ศึกษาวิธีการจัดการศึกษาของต่างประเทศ เพื่อนำมาดัดแปลงใช้ในเมืองไทย จนเกิดโครงการศึกษา พ.ศ. 2441 นั้น นับเป็นแผนการศึกษาฉบับแรกของไทย และเป็นจุดเริ่มต้นทางการศึกษาของชาติ^๘ จนถึงพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 อันเป็นกฎหมายว่าด้วยการจัดการศึกษาแห่งชาติในปัจจุบัน (พ.ศ. 2549)

^๖ จรัล มะลูลีม, กิติมา อมรทัต และพรพิมล ตรีโชติ ได้ทำการวิจัย เรื่องไทยกับโลกมุสลิม ศึกษาเฉพาะกรณีชาวไทยมุสลิม ได้ให้คำจำกัดความของเชื้อสายมุสลิมที่กระจัดกระจายอยู่ในประเทศไทย โดยอ้างถึง เสาวนีย์ จิตต์หมวด ในหนังสือ กลุ่มชาติพันธุ์: ชาวไทยมุสลิม. คำจำกัดความนี้ เป็นการให้ความหมายเชื้อสายมุสลิมที่มีบรรพบุรุษเป็นมลายูหรือมาเลย์ ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุด

^๗ แนวความคิดทางการศึกษาของชาติ หมายถึง โครงการศึกษา พ.ศ. 2441, 2445 และ 2456 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475, 2479, 2494, 2520 และ 2545 และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545

^๘ สรุปผลการประชุมคณะรัฐมนตรี ซึ่งต่อมารวมความถึงบางอำเภอ ในจังหวัดสงขลาด้วย.

^๙ ก่อ สวัสดิพานิชย์, "หน่วยที่ 14 การศึกษาไทย," ใน ไทยศึกษา, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นข้อมูลในการทำความเข้าใจการจัดการศึกษา ของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ สำหรับผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาของภาครัฐ ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น เพื่อพัฒนาสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ให้เกิดสันติภาพ
2. เป็นข้อมูลพื้นฐาน ในการกำหนดนโยบายด้านการศึกษารัฐที่เหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่นในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ต่อไป

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยทางปรากฏการณ์วิทยา ของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 ผู้วิจัยได้กำหนดการทำกรวิจัยไว้ 2 ขั้นตอน คือ

1. การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

โดยผู้วิจัยอาศัยข้อมูลจากแหล่งต่างๆ ดังนี้ คือ

แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ จดหมายเหตุ บันทึกพระราชดำรัส บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวที่เกิดขึ้นของบุคคลในท้องถิ่นและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ การรวบรวมข้อมูลจากเอกสารประเภทงานวิจัย หนังสือพิมพ์ วารสารวิชาการ และเอกสารอ้างอิงที่ได้จากแหล่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

2. การวิจัยโดยวิธีการทางปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Approach) โดยใช้การสังเกต (Observation) การบันทึกภาคสนาม และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อทำการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอผลการวิจัย ในรูปของการสรุปสาระสำคัญ และนำเสนอข้อค้นพบอันเป็นประโยชน์สำหรับการพัฒนาต่อไป

ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า การศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีความเป็นมายาวนานกว่า 200 ปี จนถึงปัจจุบัน เพื่อทำความเข้าใจในพัฒนาการทางการศึกษา และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยจึงได้ลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัยดังนี้

บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการวิจัย ข้อจำกัด ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ วิธีดำเนินการวิจัย และลำดับขั้นตอนในการเสนอผลการวิจัย

บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กล่าวถึง แนวคิดและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย กล่าวถึงระเบียบวิธีการวิจัย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูล

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเอกสาร เป็นการนำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่หนึ่ง : พัฒนาการการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในก่อน พ.ศ. 2441 เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในด้านการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ตอนที่สอง : พัฒนาการการศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ระหว่าง พ.ศ. 2441 ถึง พ.ศ. 2549 แบ่งออกเป็น 5 ช่วงเวลา คือ

ช่วงระยะเวลาที่หนึ่ง	การศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2441 – 2475
ช่วงระยะเวลาที่สอง	การศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2476 – 2503
ช่วงระยะเวลาที่สาม	การศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2504 – 2525
ช่วงระยะเวลาที่สี่	การศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2526 – 2542
ช่วงระยะเวลาที่ห้า	การศึกษาของชาวไทยมุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ในช่วง พ.ศ. 2543 – 2549

บทที่ 5 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยา เป็นการนำเสนอและวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาทางปรากฏการณ์วิทยาของการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่หนึ่ง ข้อมูลส่วนบุคคลและลักษณะของผู้ให้ข้อมูล
 ตอนที่สอง ปรากฏการณ์วิทยาการศึกษาของชาวไทยมุสลิมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้

ตอนที่สาม สั้งเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัยเอกสารและการศึกษาทาง
ปรากฏการณ์วิทยา

บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ กล่าวถึงข้อค้นพบจาก
การวิจัย การอภิปรายผลการวิจัยโดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และข้อเสนอแนะเพื่อการ
พัฒนาการศึกษาที่เหมาะสมในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้